

'DE TAO VAN HET DE TOMTOM

DIRIGEREN' IS VOOR DIRIGENTEN

'GA NIET MET JE EGO TUSSEN DE MUZIEK EN DE MUSICI STAAN'. DAT IS EEN VAN DE 10 GOUDEN REGELS DIE HET NIEUWSTE BOEK DE TAO VAN HET DIRIGEREN VAN DIRIGENT JAN STULEN SIEREN. IN DIT BOEK LEGT JAN STULEN ZIJN ERVARINGEN VAST EN GEEFT HIJ ZIJN VISIE GEEFT OP HET FENOMEEN 'DIRIGEREN'. HET IS DUIDELIJK, BIJ DIRIGEREN KOMT MEER KIJKEN DAN HET ORKEST VAN EEN HERHALING IN DE PARTITUUR NAAR HET ULTIEME CODA LEIDEN. DIRIGEREN IS TOPSPORT. JE BENT ZELFS MANAGER.

TEKST FEIKE KLOMP FOTOGRAFIE JOOP BOERSTOEL & PR JAN STULEN

De Tao van het dirigeren werd begin oktober gepresenteerd bij Biblioservice Gelderland/Mui in Arnhem. Een paar weken later vertelt Jan Stulen in zijn woning graag aan Forte wat de aanleiding van zijn boek is, en wat hij er mee wil bereiken. In het boeiende gesprek komt al snel boven water dat dit boek een win-winsituatie is voor dirigent, orkest en het directieonderwijs. In welke concertzaal heeft Jan Stulen na vijftig jaren zowel in Nederland als in het buitenland niet gestaan? Hoeveel conservatoriumstudenten heeft de gedreven dirigent niet onder zijn hoede gehad? Je zou zeggen, het is logisch dat er schappen vol onderwijsboeken in de kasten bij conservatoria en bibliotheken liggen die jonge of 'gewoon' werkende dirigenten bij hun passie en vak ondersteunen. Dat is een misvatting dus.

"In Engeland en de Verenigde Staten is dat wel het geval. Daar is door de jaren heen veel vakliteratuur over dirigeren geschreven", begint Jan Stulen over het ontstaan van zijn eigen boek te vertellen. In Nederland blijven de schappen angstig leeg. Dat frappeert Stulen. "Er is wel literatuur over de kunst van het dirigeren zelf. Dus bijvoorbeeld over de slagtechniek. Maar ik mis juist uiterst wezenlijke onderwerpen binnen het dirigeervak als psychologie, groepsdynamiek, verbale en fysieke communicatie, leiderschap en het dirigeeronderwijs."

MUZIEKBEDRIJF

De ervaren orkestleider heeft natuurlijk ook in al die jaren met docenten en vakgenoten gesproken. "Talloze collega's doen veel op eigen houtje. Ze vinden het wiel vaak zelf weer uit. Een gestructureerde methodiek voor dit complexe werk is moeilijk te vinden. Kortom, ik vond het drie jaar geleden tijd om mijn ervaringen en visie vast te gaan leggen. Zo is De Tao van het dirigeren gaan groeien. Ik heb geprobeerd het helder uiteen te zetten." Als je het boek doorleest, blijkt eigenlijk al na een twintigtal pagina's dat dirigeren een complex beroep is. Zit je als

muzikant in een orkest, ben je geregeld met je eigen partij bezig, maar wat gaat er in het hoofd van die 'man daar vooraan' om? Feitelijk staan we daar totaal niet bij stil. De Tao van het dirigeren houdt zich daarom bezig met de vraag: wat is onderwijsbaar en wat is zonder een aangeboren aanleg niet ontwikkelbaar, ervan uitgaande dat de aspirant dirigent over voldoende algemeen-muzikale talenten en vaardigheden beschikt. "Uitgangspunt in mijn boek is de keten: partituurstudie, voorstellingsvermogen, omzetting in fysieke en verbale communicatie, omzetting in klank, interactie dirigent en orkest en last but not least interactie musici en toehoorders."

Pfff, de dirigent lijkt wel een bedrijfsleider die met het stuk van de componist in de hand een muziekbedrijf leidt. "Als je het zo ziet en van een afstand bekijkt, is dat ook wel zo. Dirigenten doen natuurlijk meer dan 'begeistert' het orkest aanvoeren. Of het nu een klassiek orkest, het Metropole Orkest of een orkest uit de HaFaBra is. De doelstelling van jou als vakman moet hetzelfde zijn. Overigens wil ik benadrukken dat dit boek niet 'het boek' is of zo. Het is een visie van mij na vijftig jaar werken en dirigeren over de hele wereld. Ik ben ook iemand die tussen de bedrijven door altijd wel met mijn werk bezig is. Als ik in een hotelkamer verbleef tijdens een concertreis, krabbelde ik notities en maakte aantekeningen. Zo heb ik jaar in jaar uit veel info verzameld." Ik heb na dit mooie betoog dan toch die langverwachte vraag: wat is nou dat Tao en Taoïsme in relatie met dit boek? Jan Stulen: "De relatie met Tao is verbazingwekkend. Dat legt Marc Brookhuis zelf in mijn boek uit. Marc is zenleraar en weet als geen ander veel te vertellen over het Taoïsme. Hij vroeg mij op zijn beurt wat eigenlijk de kern van het boek is. Ik antwoordde: Het niet forceren van natuurlijke processen. Direct knikte hij instemmend en vertelde mij dat die kernzin heel goed samenvat waar het in Oosterse filosofieën om gaat. Eigenlijk kun je zeggen dat dit boek over de spirituele kant van het dirigeren gaat."

Overigens kan de nieuwsgierige lezer opgelucht ademhalen, De Tao van het dirigeren is verder bijzonder praktisch en 'dicht bij de praktijk' geschreven. Geen wolligheid dus. Wel siert Jan Stulen zijn TomTom voor de dirigenten op met mooie Tao wijsheden. Zoals: 'er is een juist moment voor ieder woord en ieder gebaar'. Of deze: 'forceer de natuurlijke neiging van ieder ensemble om samen (gelijktijdig) te musiceren niet, de dirigent creëert de bedding voor de muzikale stroom'.

Kijk, dat is andere koe, maar wel een waarheid als een koe. Vaak wordt gezegd dat vrouwen echte multitaskers zijn. Welnu dirigenten, mannen of vrouwen, zijn dat ook. Jan Stulen beschrijft dat in zijn boek. Bijvoorbeeld als het om repetities gaat. De dirigent moet in staat zijn om een aantal mentale activiteiten gelijktijdig uit te voeren. "Wij moeten ons er enerzijds bewust van zijn wat we het orkest geven. Zowel in artistiek-muzikale zin als op het gebied van speltechnische informatie. Tegelijkertijd krijgen we klinkende feedback van het orkest. Deze signalen moeten we bewust waarnemen, zowel als totaalplaatje maar ook in detail. Dus, hoe speelt die klarinettist nu in een orkest van vijftig man? Hij zit toch te hoog daar? Tegelijkertijd moeten we een besluit nemen. Is dit nu van belang of vertrouw je erop dat zich dit wel oplost."

Van een collectief een eenheid maken, zonder dat de muzikanten hun individualiteit opgeven. Stulen: "Dat is ook zo'n item. Geef een solist de ruimte als hij of zij over talent en vaardigheden beschikt. Geef dat vertrouwen en straal dat ook uit."

CONFERENCIER

Je zou ook kunnen zeggen: er is een vergelijking te maken met het vak van manager en een dirigent. "Als dirigent ben je niet alleen bezig met het stuk zelf. Een stuk intermenselijk contact is net zo belangrijk. Want een orkest bestaat uit verschillende karakters. Er zijn volgers en leiders. In dit licht geef ik een belangrijke tip mee: Geef nooit het initiatief uit handen.

Wezenlijke discussies zijn altijd zinvol, serieuze vragen vanuit het orkest moeten serieus beantwoord worden, maar uiteindelijk verlangt het collectief dat de leider een beslissing neemt."

Na dat statement lacht Jan vriendelijk en denkt even terug aan al die jaren. "Tja, we zijn dirigent, maar ook psycholoog, docent en soms zelfs conferencier. Ik streef naar een positieve sfeer van ontspannen concentratie. De musici moeten plezier houden in hun werk. Met het mes op tafel bereik je niets, dat is contraproductief. En nogmaals, dat geldt voor dirigenten van klassieke orkesten, fanfare- en harmonieorkesten, maar net zo goed voor bigbands."

METRONOOM

Jan Stulen wil in dit gesprek ook graag benadrukken wat zijn andere intenties van het boek zijn. "Dat ligt op het vlak van de partituur en voorstellingsvermogen. Belangrijk is dat een dirigent zich bewust is van een aantal elementen: dat hij zich een voorstelling maakt van het stuk en zich in het stuk inleeft. Dat heb ik ook beschreven en is een interessant fenomeen. Iedere repetitie is een sprong in het duister: zal het lukken om een vaste greep op partituur en ensemble te krijgen, klopt mijn innerlijke voorstelling met de praktijk? Over het muzikaal voorstellingsver-

mogen is weinig beschreven. En in de vakopleiding wordt er (te) weinig aandacht aan besteed."

Een andere hotspot uit het boek: tempo. Want wat is tempo eigenlijk bij een stuk. Als een bandleider ziet dat een swingend stuk met '200' moet worden gespeeld is dat nog voor veel uitleg vatbaar. Zelfs het gebruik van een metronoom is voer voor discussie. "Daar deed Beethoven bijvoorbeeld een duit voor in het zakje. Talloos zijn de theorieën over met name de geldigheid en uitvoerbaarheid van Beethovens metronoomcijfers, die voor ons gevoel vaak erg snel tot zelfs onbespeelbaar zijn. Tempo is dus een subjectief begrip. Overigens is er op dat vlak wel een verschuiving waarneembaar. In de 17e en 18e eeuw hield iedereen zich braaf aan de vastgestelde snelheid van een stuk. Dat is tegenwoordig wel anders. Tempo blijft nu eenmaal multi interpretabel."

In De Tao van het dirigeren beschrijft Stulen ook iets over slagtechniek en houding. "Dat is toch een wezenlijk onderdeel van het directiewerk. Muziek beweegt zich in de tijd. De energie, nodig om deze beweging te creëren, wordt door de dirigent via fysieke communicatie gegenereerd. Deze lichaamstaal, waarvan de slagtechniek een onderdeel is, is het eerste en, bij uitvoeringen, het enige middel om zijn bedoelingen over te dragen op de musici. Kortom, ga altijd goed staan, maar ga vervolgens niet overdreven staan te zwaaien. Die overkill ondermijnt je werk. Er wordt juist vaak gezegd: de techniek moet in dienst staan van de muziek en niet omgekeerd." Samen kijken we op de klok. Het is tijd. We kunnen nog uren doorpraten over het boek en de unieke mens en dirigent Jan Stulen. Zijn staat van dienst 'vraagt' bijna om een dergelijk werk. "Ik krijg veel reacties op het boek. Zie het boek letterlijk als een instrument om het directiewerk te verbeteren. Het is niet 'de visie' maar een handvat. En.... ik besef als geen ander dat ik een fantastisch beroep heb. Ik ben dankbaar voor wat ik allemaal heb mogen doen. Dat wil ik graag meegeven: Dirigeren is ook doen, doen en nog eens doen. Stoot je de neus? Het gebeurt ons allemaal. Maar recht je rug en kom eruit. Uiteindelijk zegeviert de muziek."

FEIKE KLOMP OVER DE TAO VAN HET DIRIGEREN:

"Naast schrijver ben ik ook trompettist. Heb gespeeld in de HaFaBra-hoek en jaren in bigbands. Het werk van Jan Stulen maakt mij meerdere dingen duidelijk. Dit boek is niet alleen een praktisch instrument voor de (aankomende) dirigent, maar geeft 'ons muzikanten' inzicht in het complexe vakgebied. Daarom vind ik dit boek een eyeopener. Al lezend besef je beter waar de dirigent mee bezig is en wat er bij zijn werk komt kijken. Het is een helder beschreven boek waarin alle facetten van het dirigeren boven water komen. Bovendien in herkenbare taal geschreven. In dit boek zit duidelijk muziek."

Internet: www.janstulen.nl

De Tao van het dirigeren is uitgegeven bij Molenaar Edition Wormerveer.